

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі теорії літератури і порівняльного літературознавства Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор філологічних наук, професор
Гром'як Роман Теодорович,
Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, кафедра теорії літератури і порівняльного літературознавства, завідувач.

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
Зиморя Микола Іванович,
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, кафедра теорії і практики перекладу, завідувач.

кандидат філологічних наук, доцент
Буркалець Наталія Василівна,
Рівненський державний гуманітарний університет, кафедра української літератури, доцент.

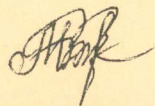
Провідна установа: Одеський національний університет імені І.Мечнікова, кафедра теорії літератури і методики викладання, Міністерство освіти і науки України, м. Одеса.

Захист відбудеться “28” жовтня 2004 року о “10” годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 58.053.02 по захисту кандидатських дисертацій у Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка (46027, м. Тернопіль, вул. М.Кривоноса, 2, тел. 43-58-65).

Із дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (46027, м. Тернопіль, вул. М.Кривоноса, 2).

Автореферат розісланий “27” вересня 2004 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Лановик М.Б.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Творча спадщина Богдана Лепкого при всій широті культурних зацікавлень і різноманітності його діяльності дає вдалений матеріал і для теоретико-літературних студій. Поезія, проза, публіцистика, історико-літературні праці, мемуаристика і багате листування – кожна з цих сфер значного доробку культурного діяча і багатогранної особистості вже досліджується в Україні фахівцями різних галузей гуманітарних наук: істориками, культурологами, мовознавцями, фольклористами, істориками літератури, а в останні роки – компаративістами і фахівцями з поезики, наратології. Науковці осмислюють роль письменника в українській духовній історії, дають загальну характеристику його творчості, досліджують своєрідність поезії, малої прози, історичної романістики.

Проте, незважаючи на помітну увагу дослідників старшого і молодшого покоління до постаті і спадщини Б.Лепкого, є підстави констатувати: органічний синтез історіософських, соціально-політичних проблем і естетичних пошуків Б.Лепкого поки що, на жаль, відсутній. Актуальним є продовження аналітико-узагальнюючих студій над малою і великою прозою Б.Лепкого. У них могли б цілісно-системно осмислюватися його історіософська концепція, багата поезика різножанрових творів, своєрідна художня майстерність. Започатковані В.Сімовичем і Є.Ю.Пеленським такого типу роздуми про прозу письменника, напрацьовані розвідки систематизують побіжні літературно-критичні спостереження, окремі оцінки давніх рецензентів-сучасників (С.Шах, 1925; Т.Коструба, 1930; М.Рудницький, 1929, 1936; Л.Білецький, 1953). Вони збагачувалися і поповнювалися аж під кінець ХХ століття (Ф.Білецький, Н.Буркалець, Б.Вальнюк, М.Дубина, Т.Литвиненко, Л.Ромашенко). Однак навіть у цьому річизі різножанрова проза Б.Лепкого як метатекст досліджена недостатньо, неповно, несистемно, а, отже, потребує поглибленого вивчення та сучасної реінтерпретації. Насамперед – у генологічному аспекті, який досі не був предметом спеціального розгляду, на відміну, скажімо, від жанрового ракурсу прози І.Франка. Вчені довели, що низка прозових епічних творів І.Франка за жанровою структурою є типовими романами¹.

Вважаємо, що в такому ракурсі можна реінтерпретувати і „великі” тексти Б.Лепкого (“Під тихий вечір” і “Веселка над пустарем”),

¹ Див.: Кир'ячук Б. Художній часопростір у романі І.Франка “Основи суспільності” // Українське літературознавство. – Вип. 58. – Львів: Світ, 1993. – С. 105-114; Пастух Т. Романи Івана Франка. – Львів: Каменяр, 1998. – 135 с.; Ткачук М. Жанрова структура прози Івана Франка (бориславський цикл та романи з життя інтелігенції). – Тернопіль, 2003. – 384 с.

розгортаючи принагідно висловлені думки Є.Ю.Пеленського про “модернізацію” Б.Лепким повісті як начебто зужитого на початку ХХ століття жанру, а також переакцентувати генологічний дискурс з приводу відомої пенталогії Б.Лепкого про І.Мазепу. Таку гіпотезу і намір реконструювати жанрову систему прози Б.Лепкого у дисертаційному дослідженні реалізовано у форматі теоретичної моделі. Адже поки докладно не описано жанрово-видові структурні виміри повного корпусу прози письменника в історико-літературному плані з допомогою генологічних концептів, які склалися в результаті зміни і модифікації відповідних парадигм у новітній літературознавчій рефлексії, доти навряд чи можливо розгортати системно-цілісне відтворення жанрово-стильового континууму прозового метатексту Б.Лепкого.

На нашу думку, потрібне *проміжне* дослідження міждисциплінарного профілю, бо тільки на *перетині* загально-естетичного та поетикального підходів можна збагнути та простежити діалектику родового й видового (типологічного і структурного) начал у їх конкретному вияві як і в окремих творах, так і в цілісному художньому світі письменника. Як засвідчують теоретичні праці з генології (навіть при всьому методологічному плюралізмі їхніх авторів – українських (М.П.Бондар, І.О.Денисюк, М.П.Кодак, В.Л.Удалов), російських (І.Кузнецов, Л.В.Чернец, А.Я.Есалнек) і польських (М.Гловіньський, Г.Маркевич, С.Скварчинська)) та найновіші літературознавчі енциклопедії („Литературная энциклопедия терминов и понятий”, 2001; „Енциклопедія постмодернізму”, 2003), тільки тепер у східнослов'янському просторі складається окремий тип літературознавчого дискурсу – генологічний. Цьому сприяли рецептивна естетика, історична поетика і теоретична наратологія. У поняттєво-концептуальному полі такого дискурсу видається можливим розгорнути і відрефлексувати теоретичну модель жанрової системи прози Богдана Лепкого.

Відзначене вище визначає *актуальність* теми дослідження.

Метою пропонованої дисертації є розкриття генологічної своєрідності прози Б.Лепкого, теоретична реконструкція її жанрової системи.

Реалізація такої мети передбачає виконання конкретних *завдань*:

- експлікувати поняття генологічної свідомості як концепту;
- простежити взаємозв'язок рівнів генологічної свідомості та їх фіксацію в епістолярії, літературно-критичних та історико-літературних працях Б.Лепкого;
- віднайти репрезентативні літературні твори, які складають віддалений (широкий) і ближчий (вужчий) горизонти генологічної

свідомості Б.Лепкого і (відповідно) контексти його прозових творів;

– співвіднести генологічну свідомість письменника з жанровими традиціями Європи кінця ХІХ – першої половини ХХ ст., тобто періоду, коли творив Б.Лепкий;

– осмислити колізії (діалог) у системі авторських текстових генологічних маркувань і рецептивного відлуння в літературному процесі першої половини ХХ ст. (за життя автора) і другої половини ХХ ст. (коли Б.Лепкий безпосередньо не брав участі у культурному процесі, а його твори у силу відомих обставин функціонували спорадично);

– запропонувати теоретично-функціональну модель жанрової системи прози Лепкого з виділенням жанрових підсистем як елементів макросистеми художнього світу (естетичної свідомості) Б.Лепкого.

Об'єкт аналізу – повний корпус прози Б.Лепкого з домінуванням творів, значних за обсягом (“Зломані крила” (1897), “Під тихий вечір” (1923), “Сотниківна” (1927), “Зірка” (1929), “Вадим” (1930), “Веселка над пустарем” (1931), “Крутіж” (1941)), жанровий горизонт яких завершується циклом творів про гетьмана Мазепу.

Предмет дослідження – жанрова система письменника в контексті генологічної свідомості східно- і центральноєвропейського регіону початку і першої половини ХХ століття.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційне дослідження окресленого формату виконувалося на кафедрі теорії літератури та порівняльного літературознавства Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка в річищі колективної теми “Проблеми рецептивної поетики і наратології в українсько-зарубіжних літературних зв'язках” (2000-2005 рр.). Рецептивно-комунікативний підхід до явищ художньої літератури, що в різних аспектах експлікувався у працях Р.Гром'яка, І.Папуші, Л.Вашків, Н.Кучми, З.Лановик, В.Боднар, О.Царик, Р.Бубняка, Б.Чуловського, Л.Біловус, уможливив інтертекстуальне враховування ряду елементів генологічної системи Б.Лепкого без докладної їхньої презентації в реферованому тексті. Це відповідно позначилося на операціонально-методичних вимірах дисертації. Тема дисертації схвалена координаційною радою Інституту літератури ім. Т.Шевченка НАН України (Протокол № 1 від 19 лютого 2002 р.).

Теоретико-методологічною основою дослідження є системно-цілісний підхід до вивчення жанрової специфіки творів Б.Лепкого на теоретико-раціональному та чуттєво-інтуїтивному рівнях. Застосовано

порівняльно-історичний та структурний методи, процедури узагальнення і моделювання, які допомагали потрактувати метатекст письменника як динамічну структуру з певними жанровими домінантами традиційності і новаторства в генології його прози. У зв'язку з цим методологічною робота будується на ідеях, висновках наукових праць українських літературознавців Л.Білецького, О.Білецького, Р.Гром'яка, Т.Гундорової, О.Денисюка, С.Єфремова, М.Жулинського, М.Кодака, Н.Копистянської, С.Павличко, М.Рудницького, М.Ткачука, В.Удалова, В.Фашенка, І.Франка та ін.; російських вчених М.Бахтіна, Г.Гачева, Г.Поспелова, В.Тюпи, Н.Тамарченка, А.Есалнек; польських філологів М.Гловінського, Г.Маркевича, С.Скварчинської, С.Савіцького, Т.Міхаловської та ін. У дисертації авторка спиралася на праці лепкознавців Р.Горака, Р.Гром'яка, М.Льницького, Р.Коритка, В.Лева, Є.Ю.Пеленського, Ф.Погребенника, М.Сивіцького та ін.

Наукова новизна роботи полягає у тому, що вперше здійснюється теоретична реконструкція жанрової системи прози Б.Лепкого в контексті генологічної свідомості на стику “західної” і “східної” орієнтацій в українській літературі.

Практичне значення. Матеріали дослідження, отримані результати та висновки можуть бути використані в нових літературознавчих студіях у галузі лепкознавства, при читанні й проведенні спецкурсів та спецсеминарів з проблем теорії літератури, історії української літератури кінця XIX – поч. XX століття, першої половини XX століття.

Апробація результатів дисертації. Окремі положення дисертації були представлені у вигляді доповідей на щорічних наукових конференціях викладачів та аспірантів Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (2001, 2002, 2003, 2004 рр.), на V Всеукраїнській науково-теоретичній конференції молодих учених (Київ, 18-19 червня 2002 р.), на IV обласній науково-практичній конференції “Творчість Богдана Лепкого і сучасність” (Тернопіль, 13 листопада 2002 р.), на Міжнародній науковій конференції “Класична поезика і естетика постмодерної доби: заперечення чи трансформація?” (Львів, 14-15 травня 2003 року), на I Міжнародній конференції “Наративні виміри літератури” (Тернопіль, 23-25 жовтня 2003 року), на Всеукраїнському з міжнародною участю науково-дослідному семінарі „Загальнолюдські цінності та національний менталітет у дзеркалі слов'янських літератур” (Луцьк, 24-25 травня 2004 року). Дисертація обговорена та рекомендована до захисту на спільному засіданні кафедри теорії літератури та порівняльного літературознавства Тернопільського

національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка та Лабораторії славістико-методологічних студій (Тернопіль).

Публікації. За темою дисертації опубліковано 6 статей, розміщених у фахових виданнях, і 1 монографічне дослідження.

Структура і зміст роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, що нараховує 402 позиції, і додатків. Обсяг дослідження становить 220 сторінок, з них 182 основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У Вступі обґрунтовано актуальність теми дисертації, сформульовано мету та завдання дослідження, визначено його об'єкт, предмет, методи; охарактеризовано теоретичну базу і наукову новизну роботи, теоретичне і практичне значення отриманих результатів.

Принципи системного підходу до матеріалу та його дослідження визначили зміст і структуру *першого розділу* – „Авторська генологічна свідомість Богдана Лепкого і жанрові традиції в європейській літературі”, проблематика якого зумовила логіку послідовності і термінологічну презентацію підрозділів. Передусім мотивується черговість дедуктивно-індуктивних процедур у розгортанні початкового розділу, де впроваджуються структурні компоненти категорії „авторська свідомість творця” як підсистеми „естетичної культури людини”. Не реферуючи відомих філософсько-естетичних праць, у яких осмислювалася ця проблема, дисертант обрав той варіант системно-функціонального підходу до мистецтва та естетики як теоретичного осмислення творчості й естетичної діяльності, який поєднував традиції класичної філософії й структуралізму 40-х років ХХ ст. (зокрема праці Я.Мукаржовського)².

Цей підхід у реферованій роботі зумовлений і тим, що саме на той час припадає активна творча діяльність Б.Лепкого як прозаїка, університетського викладача і культурно-громадського діяча, органічно пов'язаного з національними середовищами України, Польщі, Чехословаччини, Австрії та Німеччини. На підставі нещодавно опублікованого листування Б.Лепкого³ маємо можливість простежити, як текстуально фіксувалися самим письменником вияви його індивідуальної естетичної свідомості, в котрій відлунували певні суспільно-культурні інспірації, імпульси, що доходили до нього в різний спосіб з тих середовищ.

У *підрозділі 1.1.* „Генологічна свідомість письменника як підсистема естетичної свідомості автора” наголошено, що розуміння системно-функціональних взаємодій ієрархізованих рівнів та елементів естетичної свідомості автора як активного креатора дозволяє теоретично вичленовувати генологічну свідомість письменника і вбачати її присутність у будь-яких висловлюваннях про феномени писання (творення) оригінальних цінностей.

² Див.: Мукаржовский Я. Исследования по эстетике и теории искусства / Пер. с чешск. – М.: Искусство, 1994. – 606 с.

³ Див.: Журавлі повертаються...: З епістолярної спадщини Б.Лепкого / Упор. В.Качкан. – Львів: Фенікс, 2001. – 920 с.

Генологічна свідомість письменника проявляється у його листах та самовизначенні жанрів власних творів, у критичних статтях та історико-літературних працях.

Незважаючи на переконливість міркувань багатьох авторів, зокрема й І.Франка, про взаємодію інтуїтивного та логічно осмисленого елементів у процесі вибору жанру, у поясненнях, коли і як це відбувається, є значні розходження і дискусії. Тому в дисертації доводимо, що в теоретичних рефлексіях про системотворчу роль естетичної свідомості у жанрологічних студіях можна виокремлювати своєрідну підсистему – генологічну свідомість та верифікувати її як концепт і творчий феномен насамперед у діяльності таких особистостей, які продуктивно заявили про себе в різних сферах культури і в різних національних середовищах. До них належить і Богдан Лепкий, творча свідомість якого формувалася в найрізноманітніших зв'язках зі світовою літературою – у науковій, перекладацькій, літературно-критичній, публіцистичній діяльності; його коло читання було надзвичайно широким, а естетичні смаки і погляди кристалізувалися на вершинних зразках світового письменства.

У *підрозділі 1.2.* досліджується генологічна свідомість Богдана Лепкого. Цікавий матеріал для аналізу дає літературознавча спадщина письменника. Він мислив певними жанровими маркерами: епічними, ліричними чи драматичними. Тенденції цієї свідомості Б.Лепкого у дисертації окреслено, беручи до уваги спочатку самоозначення його епічних творів. Зазначаємо, що у літературній творчості письменника спостерігається жанрове розмаїття і малої, і великої прози. Він упереміж використовував терміни „оповідання”, „новела”, „повідість”, „роман”, нерідко вживав і такі жанрові маркування, як „образки”, „нарис”, „пластичні малюнки”, „поезії в прозі”, „сатиричні епізоди”, називаючи так власні твори і твори тих митців, про яких писав статті⁴.

Простежене у тексті дисертації жанрове розмаїття для характеристики творів інших авторів уможливило аналіз розвитку генологічної свідомості Б.Лепкого на різних етапах творчого процесу.

Розглянуті у цьому підрозділі терміни і лексеми, які виконують номінативні функції в історико-літературознавчих працях Лепкого, представляють теоретичний рівень його генологічної свідомості. Значною мірою вони ідентифікуються з поширеним поняттєво-термінологічним маркуванням літературних родів (епос, лірика, драма) і родових різновидів (жанрів). Щодо прози маємо впізнаваний ряд: нарис,

⁴ Див.: Лепкий Б. Наше письменство. Короткий огляд української літератури від найдавніших до теперішніх часів. – Краків: Українське вид-во, 1941. – 135 с.; Лепкий Б. Про життя і твори Тараса Шевченка. – К.: Україна, 1994. – 173 с.; Лепкий Б. Присвяти Василеві Стефаникові. – Тернопіль: Лілея, 1997. – 100 с.

новела, оповідання (оповідка), повість (повістка, оповістка), роман (зрідка – епопея). Часто вони взаємозамінюються, стають у сурядний зв'язок, з якого навіть у контексті нелегко вичленувати явища синонімії чи семантично-логічні диференціації. Проте в кожному разі згадані і використані слова/словосполучення співвідносяться з існуючими, опублікованими творами, більшість з яких письменник сам читав (маємо на це вказівки), тому він їх або стисло характеризував (оцінював), або відсилав до чужих оцінок. Але в кожному разі, навіть коли неможливо реконструювати рецептивну авторську основу, на яку спирається власне судження письменника, генологічні елементи в текстах Лепкого покликані орієнтувати слухачів, учнів, студентів – усіх можливих адресатів у літературному процесі, в книжковому потоці. Усі лепківські означення скеровані на якісь означники; текстові знаки мають позатекстові денотати.

У численних листах до О.Барвінського, К.Студинського, З.Кузелі і в окремих епістолах до Ольги Кобилянської, О.Маковея, А.Крушельницького є така інформація, в світлі якої по-новому постає постать Б.Лепкого: „не просто як фіксатора побаченого, почутого, хронікера прочитаного, а як аналітика-прогностика, що з *естетичним блиском* опанування епістолярним стилем, закономірностями і потаємощами мемуарної літератури *виказує власний погляд, пропонує позиції для полеміки чи дискусії*”⁵. Така оцінка слухна і щодо генологічної проблематики, дуже часто прихованої від стороннього спостерігача і навіть – інструментарію історика літератури.

У сукупності ті листи, які стосуються творчості Б.Лепкого, наочно ілюструють модель індивідуальної свідомості, крізь яку просвічує цілісна суспільна свідомість перехідного періоду на порубіжжі двох епох (кінець XIX – перша половина XX ст.), коли з розпадом імперій, відновленням національних держав мінялися філософсько-культурні парадигми, мистецькі світи, перегруповувалися творчі покоління, рангуючи носіїв новітніх цінностей.

У дисертації зроблено висновок, що відзначені в письменника розбіжності у виборі, частоті, послідовності використання поширених у його часи генологічних найменувань/термінів – явище, характерне не тільки для Богдана Лепкого і для його часу. Воно спостерігається в європейському літературознавстві й досі. Фіксувала певну неусталеність генологічних понять і термінів поточна літературна критика, яка по-різному реагувала на твори Б.Лепкого. Стислі смакові оцінки, розгорнуті

⁵ Журавлі повертаються... З епістолярної спадщини Б.Лепкого / Упор. В.Качкан. – Львів: Фенікс, 2001. – С. 837.

судження, мотивовані чи апіорно виголошені авторами, які дотримувалися різних ідейно-естетичних орієнтацій, складають своєрідне задзеркалля і відбиття художньо-естетичної свідомості Лепкого, у тім числі і його генологічних пріоритетів, уподобань.

Підрозділ 1.3. „Текстуалізована генологічна свідомість Б.Лепкого в рецепції літературної критики першої половини XX століття” спрямований на той зріз генологічної практики, який відображений у газетно-журнальній критиці 20-30-х рр. XX століття. Відтак зафіксовані особливості співвіднесені з історико-літературною парадигмою, яка змінювалася від початку 20-х рр. до початку 50-х рр. XX століття. Саме тоді оприлюднювалися різножанрові прозові твори письменника, знаходили певний відбиток у критиці і різну популярність у читацьких колах.

На матеріалі критичних статей, рецензій і праць С.Шаха, М.Рудницького, Т.Коструби, В.Державина, Л.Білецького, Ю.Шереха проілюстровано різноманітність їх оцінок тих чи інших творів Б.Лепкого, міркувань щодо його генологічної свідомості. Пізнавальна цінність розвідок М.Рудницького та Л.Білецького у літературно-критичному дискурсі з приводу, зокрема, генологічної проблематики пов'язана з цілісним сприйняттям Лепкого як постаті, особистості і письменника, якому вдалося не йти „за сторонніми впливами” (Л.Білецький).

Публікація творів Б.Лепкого після смерті письменника 1941 року, критичних матеріалів на відзначення пам'яті Б.Лепкого, а також статей, зініційованих циклом повістей про гетьмана І.Мазепу та його роль в історії українсько-російсько-польських взаємин, – все це зумовило залучення до розгляду критичних праць, які виходять за межі обраного періоду (статті Л.Білецького, В.Державина, Ю.Шевельова 50-х років XX століття). Вони також є текстуалізацією свідомості Б.Лепкого у діалоговому аспекті, внаслідок чого розширилися часопросторові виміри аналізованого матеріалу – від Харкова (де починали працювати за часів УРСР В.Державин і Ю.Шевельов) до європейських і американських культурних центрів, пов'язаних з українською еміграцією.

Соціокультурні реалії потребували функціонально-структурного зрізу проблеми, пов'язаного з переосмисленням творчості Б.Лепкого, її ролі в українській культурі; а разом з тим увиразнилася теоретична проблема сучасного осмислення жанрового розмаїття прози Б.Лепкого в ретроспективі, постала необхідність зміни ракурсу і проекції розгляду предмета дослідження. Це і визначило логіку *другого розділу* дисертації „Проблема жанрового розмежування прози Богдана Лепкого”. У ньому суміщено три точки зору. *Перша* була виголошена 1927 року як інавгураційна лекція ректора Українського Вільного Університету в

Празі Олександра Колесси. Друга належить Іванові Кошелівцю – відомому критику, редактору, мемуаристові, який доповідав на літературному вечорі в Нью-Йорку 7 листопада 1981 року. Міркування обох авторитетних авторів були свого часу текстуалізовані: першого – у вигляді окремої книжечки „Гене́за української новітньої повісти” (Прага, 1927), другого – у формі статті „Роман як жанр” в журналі „Сучасність” (1981. – Ч. II). Між публікаціями, а, отже, оприсутненням принаймні серед компетентних філологів, простягається часова дистанція в 54 роки.

Третя точка зору позиціонується у форматі рецепції з настановою представити описовий варіант „аналізу” змісто-форми прозових творів Б.Лепкого, які знавці і тепер зараховують до „малих” і „великих” форм із значною невпевненістю і розбіжністю в кваліфікаціях і мотиваціях.

Другий розділ у структурі дисертації є в нашому дискурсі своєрідним експериментом. Суть його полягає у свідомому зіставленні, з одного боку, генологічних матриць 1927 року (репрезентована в О.Колесси) та 1981 року (репрезентована І.Кошелівцем), які сформувалися, артикулювалися і публікувалися в широкому європейському контексті, і з іншого – матриці, виленою із східноєвропейського, вужче – східнослов'янського контексту. У цьому контексті фактично не функціонували ні твори Б.Лепкого, ні праці О.Колесси та І.Кошелівця. У вступній частині розділу, відповідно, виділено найбільш характерні концепти і термінологічні їх окреслення, якими оперували О.Колесса та І.Кошелівець, задля типологічного зіставлення з позиціями теоретиків літератури, яким довелося розробляти генологічну проблематику в інших соціокультурних умовах.

З досвіду О.Колесси та І.Кошелівця впливає важливий висновок про те, що жанрове означення розповідних творів відбувається не шляхом пошуку і переліку характерних ознак кількох споріднених творів, а з допомогою широких аналогій з багатьма національними літературами, коли в полі зору літературознавця перебувають цілі напрями, їх розгалуження на „різнірідні белетристичні форми літератури”. Тоді гене́за й структура повісті увиразнюється на тлі оповідань, а роману – на тлі повістей. Література феноменологічно осягається „в цілій своїй збірній цілості” (О.Колесса). Це та немінуча призма, крізь яку розглядають поодинокі твори, групуючи їх за типологічними подібностями, що й дає підставу для жанрологічних окреслень. Важливість особистого рецептивного досвіду для генологічних визначень увиразнює і жанр роману. Він настільки відкритий у безмежну неохопність, що кожне стисле його визначення – „правильне саме з себе” – потребує „розгорнутого коментаря з застереженнями й доповненнями” (І.Кошелівець).

Враховуючи таку тенденцію, дисертант розгорнув жанровий дискурс Лепкого-прозаїка у двох підрозділах з такими акцентами: 2.1. „*Новела й оповідання: взаємодія та оновлення малих жанрових форм*” та 2.2. „*Повісті чи романи?*”. Аргументовано можна вважати, що спадщина Б.Лепкого початку ХХ ст. прислужилася урізноманітненню художньо-образного, жанрового, стильового і сюжетно-композиційного аспектів західноукраїнської малої прози у річищі тієї новаторської тенденції, яку літературознавці слушно виокремлюють з допомогою терміна „новелізація прози” (І.О.Денисюк, В.В.Фашенко та ін.).

„Повістевий світ” Б.Лепкого випукло презентують такі твори, як „Зломані крила” (1897) і „Зірка” (1929). Вони докладно проаналізовані як парадигматичні зразки цього жанру. Тенденцію романізації прози у творчому доробку письменника простежено шляхом реінтерпретації двох його текстів – „Під тихий вечір” (1923) і „Веселка над пустарем” (1930). Генологічну природу цих творів розглянуто крізь призму власної літературної рецепції з урахуванням усталеної літературно-критичної інтроспекції з обґрунтуванням висновку, що це – твори романного типу.

Для такого висновку важливим є і той факт, що „повість-казку”, як означив жанр твору „Під тихий вечір” Б.Лепкий, високо оцінювали Є.Ю.Пеленський, Л.Білецький, Ю.Шерех, а також орієнтація обох текстів на компетентного, ерудованого читача, який сам „впише” їх у широкий контекст навіть під час читання. В обох творах розглядаються мистецькі, філософські, національно-культурні проблеми; наявні алюзії з літературних творів не лише українських, а й європейських авторів, згадуються імена відомих філософів, малярів, музикантів, письменників. У творах наявні багаті інтертекстуальні елементи, які розширюють і поглиблюють хронотопний і семантико-смысловий вимір кожного тексту. Тому повноцінне сприйняття і розуміння цих творів Б.Лепкого можливе лише в загальноєвропейському культурному, зокрема літературному контексті. У широкому контексті крізь генологічну призму опозиції „повість/роман” увиразнюється і власне романна спрямованість жанрової структури обох творів, і генетичний зв'язок з позатекстуальними чинниками (українська ментальність, національна ідентичність), з естетично-мистецьким тлом, яке безпосередньо входить у глибинний шар тексту цих романів (етико-естетичний ідеал, національно-політична орієнтація). Водночас підтверджується висновок, згідно з яким різні типи національно свідомих героїв для переконливої реалізації і презентації їхніх характерів органічно тяжіють до сконцентрованого, багаторівневого роману, в якому зменшується питома вага описово-міметичних первнів за рахунок домінування асоціативних, інтертекстуальних рядів, характерних для періоду модернізму.

Вербалізована у запитальній модальності назва пункту 2.2.2. дисертації „Які „епопеї” писав Богдан Лепкий?” фіксує той момент розгортання дослідження, в якому остаточне судження ще не склалося. Дисертант виходив з того, що в авторській свідомості Б.Лепкого на рівні образно-інтуїтивного осягнення задумів і т.зв. „творчих мук”, пов’язаних із втіленням задуму у твір певної структурної конфігурації (плани, начерки, варіанти), і на рівні раціонально-теоретичного осягнення результату творчого процесу аж у формі його візуалізації (як-от: рукопису; газетної публікації, верстки збірки і сигнального примірника книжки), – виявляли себе генологічні феномени, які маркувалися з допомогою лексем „епічні спроби”, „епопея”, „епіка”. У свідомості критиків – сучасників Лепкого, які сприймали опубліковані тексти письменника з різними жанровими означеннями, а також істориків літератури, які свою генологічну активність виявляли у газетно-журнальних публікаціях і в підручниках чи посібниках, регулярно чи спорадично спалахували смислові елементи поняття/терміна „епос”. Вони не відразу співвідносилися з творами Б.Лепкого про Мазепу.

Таким чином, маємо пунктирно відзначену траєкторію руху втілення образу Мазепи в силовому полі родо-жанрової традиції – від „зерна” задуму („епічні спроби” 1902 року у Кракові) до викінчення 4-го тому „трилогії „Мазепа” 7 жовтня 1925 року в Берліні. Крізь текстуалізовану проєкцію цієї траєкторії розуміємо якість твору в самооцінці Б.Лепкого: між „пляном повісті” та її викінченням бракувало матеріалів; бракувало „спромоги” спокійно й уважно писати. Письменник сподівався, що згодом зможе виправити те, що „тепер занедбав”, отже, був задоволений тільки „з деяких частин” (лист до О.Барвінського). Тому, щоб відповісти на запитання „Які ж „епопеї” писав Б.Лепкий?”, маємо, по-перше, знати і враховувати викладене в його листах і, по-друге, той факт, що закінчення задуманого твору настало *раптово* – зі смертю автора, і *завершили* його формально – спадкоємці і видавці. Портрете, не раз прокламована письменником омріяна *гармонія* змістоформи твору будь-якого родо-жанрового типу, як „безумовний постулат літератури”, що спирався на „почуття естетичне”, з яким „росте уява”, – все це не було недосяжне і нездійсненне для „авторської свідомості” Богдана Лепкого. У його спадщині залишилося чимало завершених творів, які відповідають найвищим критеріям мистецької вартості. Але безумовним є висновок, що стосується творчості талантів будь-якого рангу: не всі без винятку прояви творчого духу сягають вершин. Це, як переконують листи, розумів і визнавав Б.Лепкий, особливо відповідально і вирозуміло говорив про здійснення своєї „давньої мрії”. Кожен крок на шляху її реалізації письменник називав „історичною повістю”, а всі в

сукупності в міру викінчення окреслював чисто кількісним маркером – трилогія. Самозрозуміло, що „трилогія” 1928 року з видруком „Полтави” оприявнювалася вже „тетралогією”. Ті ж, хто брав до уваги, що під назвою „Полтава” вийшло дві окремі книги, з яких перша „Над Десною” (1928) має 330 сторінок, а друга „Бої” (1929) – 420 сторінок, правомірно кваліфікували цілість „пенталогією”. Однак слід враховувати, що робота автора тоді ще тривала, тому Л.Білецький 1952 року писав про „Мазепу” як про „найобширнішу повість ув українській літературі – аж у шістьох томах”⁶.

Водночас Л.Білецький, крім кількісно-формальних, відразу вказував на якісні, змістові параметри („монументальний твір”, задуманий як „повість „строого епічного” плану).

У тексті пункту 2.2.2. дисертації використано докладні судження М.Рудницького зі статті „Богдан Лепкий”⁷, які ілюструють і недвозначно засвідчують, що джерелом розходжень щодо кваліфікації жанрової своєрідності шеститомного твору про Мазепу було неоднакове уявлення про мистецько-естетичну конкретизацію „широкої картини діяльності” історичного Мазепи, а також неоднакове трактування ролі читачів у довершенні такої конкретизації.

Одне з джерел розходжень пов’язане з особистістю Лепкого, природою його письменницького світовідчуття і світомислення, що теж відзначив М.Рудницький: „Лепкий як повістяр залишався ліриком”.

Сприймаючи сьогодні текстуалізовані 1929 року міркування, оцінки, закиди, пропозиції М.Рудницького, можемо певним чином відкидати деякі з них, бо на них уже відповів історико-літературний процес за останнє півстоліття. Твір Б.Лепкого „Мазепа” тоді ще не „відстоявся” і тому закономірно (без огляду на естетичну свідомість реципієнтів) не міг дати одновимірної проєкції жанрового окреслення тексту, немислимого без проявів інтерпретативної спроможності поодиноких рецензентів, а відтак – істориків літератури. Тому, відтворюючи рух різних проєкцій цього плану, що належать прихильникам Б.Лепкого, його однодумцям щодо центрального концепту в „мазепіані”, у даному пункті дослідження подаємо декілька текстуалізованих проєкцій, стисло задокументованих у підручниках, оглядах, публічних промовах 30-40-х років ХХ століття, що належать В.Радзиковичу, В.Ратичу. А далі, спираючись на вже цитовані й аналізовані у підрозділі 1.3. прояви рецептивно-критичної активності

⁶ Білецький Л. Поет туги і смутку // Лепкий Б. Під тихий вечір. – Вінніпег: Тризуб, 1953. – С. 10.

⁷ Див.: Рудницький М. Богдан Лепкий // Рудницький М. Від Мирного до Хвильового. – Львів: Діло, 1936. – С. 273-281; Слово і час. – 1992. – № 11. – С. 28-31.

Л.Білецького та Ю.Шереха, продовжено аналіз статей кінця ХХ століття (Р.Завадович, М.Ільницький, Т.Комаринець, В.Качкан).

На погляд дисертанта, журнально-газетні статті, історико-літературні огляди, доповіді на наукових конференціях і урочистих академіях, присвячених вивченню творчості і вшануванню пам'яті Богдана Лепкого, від 1931 року до наших днів, демонструють ту динаміку, яка проймала генологічну свідомість українців різних поколінь, спроектовану авторською свідомістю письменника крізь призму терміносистеми „епічність” → „новість” → „роман” → „епіпея” у заломленні і трансформації генологічної свідомості найбільш компетентних реципієнтів-літературознавців, яким доводилося працювати у мінливих соціокультурних ситуаціях. Зміст і контури ситуативних контекстів структурувалися в діалогічній конситуації, горизонт якої, зрештою, окреслювався протистоянням тоталітарних, жорстко конструйованих систем і систем, саморегульованих у демократичних суспільствах.

У *третьому* підсумковому розділі „Структурування художнього світу Богдана Лепкого” на заявлених у Вступі засадах і розгорнутих у попередніх двох розділах спостереженнях і матеріалах зrealізована спроба функціональної моделі генологічної свідомості письменника. Подаючи її реконструкцію, наголошуємо на декількох концептах, які дисертант вважає фундаментальними у виконанні дослідження. Їх названо термінами, вже використаними попередниками: „цілісно-системний підхід” до розуміння взаємопов'язаних жанрів новела – оповідання – повість – роман (за В.Л.Удаловим)⁸ і „системогенеза авторської свідомості” у трактуванні генеретики класичної літератури (за М.П.Кодаком)⁹.

У *підрозділі 3.1.* „Домінанти жанрових систем у прозі Богдана Лепкого” акцентовано, що художній світ будь-якого письменника, як один із проявів цілісної національної культури у діалектиці *світова – регіональна – національна культура*, для дослідника об'єктивно текстуалізований у спадщині Богдана Лепкого. У свою чергу у цій спадщині як системи вищого рівня виступають *підсистемами* прозовий і віршований доробки; у прозі – відповідно – доміанти жанрових субсистем – „малої”, „середньої” і „великої” прози. Усвідомлюючи умовність і схематизм графічних засобів візуалізації теоретичних

⁸ Див.: Роман і повість як жанри (проблема єдності і розмежування принципів) // Проблеми славистики. – 2001. – Ч. 2. – С. 18-25; Удалов В. Жанрова атрофія в літературі: "за" і "проти". – Луцьк: Волинський академічний дім, 2002. – 32 с.

⁹ Кодак М. Системогенеза авторської свідомості: теорія й проблеми історії літератури // Слово і час. – 2001. – № 5. – С. 8-15.

контструктів, у дисертації пропонуються діаграми, які просторово увиразнюють співвідношення обсягів виділених підсистем з переліком назв конкретних творів. При цьому враховуємо те, що сучасний дослідник жанрової системи прози донедавна забороненого письменника наближається до її „об'єктивної сутності” через всю сукупність текстів, з яких вже зняті нашарування часу. Тепер із зняттям усіх обмежень і заборон, з перевиданням усіх текстів Б.Лепкого, цілком можливо залишати осторонь ці інтерпретаційні нашарування і прочитати, вдумливо простудіювати тексти самого письменника. Однак такий шлях, емпірично можливий, але фактично у чистому вигляді нездійснений, бо асоціативна природа людської свідомості мимоволі “затягає” сучасного філолога в інтертекстуальні простори культури, в дилему між правами здорового глузду і домаганнями допитливого розуму, теоретичного мислення і врешті-решт у контекстуалістській колізії і лабіринти. Окрім асоціативно-інтертекстуальних (часто мозаїчних, випадкових) стимулів сучасного наближення до художнього світу Б.Лепкого, відчутну системно-структурну роль відігравали публікації лепкознавців М.Ільницького, М.Сивіцького, В.Лева, Ф.Погребенника і кандидатські дисертації Н.Буркалець, Б.Вальнюк, Т.Литвиненко, В.Соколової, які намагалися очистити творчість і постать Б.Лепкого від ідеологічних, антиукраїнських нашарувань.

Системотворчу функцію концепт „авторської генологічної свідомості” почав виконувати у нашому зворотному русі з наміром описати й осмислити жанрову систему прози Б.Лепкого, в міру освоєння нових праць з сучасної генології, яка у центр уваги ставить поняття *генологічної компетентності*. Воно опосередковує аналіз-інтерпретацію будь-якого елемента художньої системи – цілісного твору, творчості письменника, національної літератури певних періодів, напрямів, стильових течій, а, значить, і жанрових ліній в історико-літературному процесі, „жанрової фізіономії” (М.Зеров) літературних явищ. Взаємодію різноспрямованих чинників, які творять динамічну модель жанрової системи в прозі Б.Лепкого дисертант також проілюстрував графічно з перспективою, що проблема структурування художнього світу письменника крізь призму його жанрової системи залишається відкритою для подальших досліджень на засадах цілісно-системного підходу як до творчості Б.Лепкого, його місця в контексті української культури – цієї складової частини культури європейської, – так і до самого концепту „об'єктивності” літературознавчої науки.

У **Висновках** з дисертаційного дослідження сформульовані підсумкові тези.

1. Жанрове „розмежування” прози Б.Лепкого існує як проблема в двох аспектах: буттєво-онтологічному і пізнавально-гносеологічному. Перший заявляє про себе в творчому процесі як розгортання твору – від задуму, через увиразнення фабульно-сюжетної конструкції, невіддільної від характеротворення, до його композиційно-стильового втілення. Другий аспект окреслюється в авторських самооцінках і читацько-критичних рецептивних актах. І в першому, і в другому аспектах цілісність художнього світу – суперечлива, дуальна, дихотомічна за своєю суттю – тяжіє до виявлення розмежування або у формі оприсутнення своїх чуттєво-емоційних домінант, або у вигляді їх оприявлення і вербалізації.

2. Самоспостереження письменника, який у листах фіксував результати власної інтроспекції або описував зовнішні параметри рукописних варіантів своїх творів, свідчать про фактичне розрізнення конфігурацій образних уявлень, які за давно сформованою традицією вербалізуються в європейському культурному просторі лексемами грецько-латинського походження (епос, проза, новела, роман, епопея тощо) чи пізнішими етно-національними відповідниками, зокрема і слов'янськими (оповідання, повість, нарис). Саме ці лексеми скеровують увагу на логічно-когнітивні операції уподібнення, аналогії, типологізації, класифікації процесів і результатів духовно-образної діяльності. Тому виокремлювання, розчленовування тяглості оповідно-розповідних способів передачі інформації в комунікативних ситуаціях здійснюється, як засвідчують приклади досвідчених експертів (О.Колесси, І.Кошелівця, О.Сулими-Блохіна, І.Денисюка, В.Фашенка) і активних видавців-критиків ще за часів Б.Лепкого, шляхом попарного/почергового використання найменувань (понять/термінів): *легенда, казка, оповідання, новела, повість, повістка, оповістка, роман, цикл оповідань, цикл повістей, цикл романів, диалогія, трилогія, тетралогія, пенталогія, епопея* з відповідними вказівками, окресленнями життєвих ситуацій, сфер діяльності тощо.

3. У прозі Б.Лепкого спостерігаються всі традиційні групи найменувань творів малого, середнього й великого обсягу з використанням термінів *оповідання, новела, повість, нарис*, а також процеси, пов'язані з розвитком розповідно-оповідних творів, способів мовно-мовленнєвого викладу матеріалу творчості, – процесів, які в українському філологічному досвіді характеризуються як явище *новелізації* чи *романізації* прози. Вони є наслідком і проявом закону концентрації, ущільнення, суб'єктивізації художньої прози.

4. Аналіз змісто-форми таких прозових творів Б.Лепкого, як „Зломані крила”, „Зірка”, „Під тихий вечір”, „Веселка над пустарем” у

тому контексті, який складають згадані рецензентами, істориками літератури твори інших авторів, дає підстави обстоювати висновок, що перші два тексти з цього ряду („Зломані крила”, „Зірка”) є типовими жанрами „повісті”, а два наступні – „Під тихий вечір”, „Веселка над пустарем” мають романну основу і структурну конфігурацію.

5. Відтворення літературно-критичного дискурсу в його репрезентативних виявах, пов'язаних з циклом творів Б.Лепкого про гетьмана Мазепу та „мазепинців”, засвідчує і переконує, що письменник об'єктивно залишив у своїй спадщині історичну епопею. Задуманий ним цикл „історичних повістей” почав так сприйматися ще за життя Лепкого, у цьому напрямку подібна інтерпретація жанрової структури багатотомного твору письменника укорінювалася серед читачів і літературознавців згодом, особливо з відновленням історичної правди про гетьмана Івана Мазепу та про його роль в історії України.

Основні положення дисертації висвітлено у таких публікаціях:

1. Жанрова система прози Богдана Лепкого в рецепції літературної критики 30-40-х років ХХ століття. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2004. – 73 с.

2. До проблеми жанрового розмежування прози Б.Лепкого // *Studia methodologica*. – Вип. 12. – Тернопіль: ТДПУ, 2002. – С. 86-89.

3. Рецепція повісті Б.Лепкого „Під тихий вечір” в українському літературному процесі // *Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету. Серія: Літературознавство*. – Вип.12. – Тернопіль: ТДПУ, 2002. – С. 55-57.

4. Генологічна свідомість письменника як підсистема естетичної свідомості автора // *Studia methodologica*. – Вип.13. – Тернопіль: ТДПУ, 2002. – С. 96-103.

5. До питання про генологічну свідомість Б.Лепкого // *Літературознавчі обрії. Праці молодих учених*. – Вип.4. – К.: Інститут літератури ім. Т.Г.Шевченка НАН України, 2003. – С. 41-44.

6. Типи національно свідомих українців у прозі Богдана Лепкого (генологічний аспект) // *Проблеми славистики*. – Вип.1. – Луцьк: ВДУ, 2004. – С. 86-92.

АНОТАЦІЯ

Костецька О.І. Жанрова система прози Богдана Лепкого. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.01.06. – теорія літератури. – Тернопільський

національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Тернопіль, 2004.

Дисертація присвячена розкриттю генологічної своєрідності прози Богдана Лепкого, теоретичній реконструкції її жанрової системи. У роботі експліковано поняття генологічної свідомості як концепту, простежено взаємозв'язок рівнів генологічної свідомості та їх фіксацію в епістолярії, літературно-критичних та історико-літературних працях Б.Лепкого, співвіднесено генологічну свідомість письменника з жанровими традиціями Європи кінця XIX – першої половини XX століття. До аналізу прозового універсуму залучено репрезентативні літературні твори, які складають віддалений (широкий) і ближчий (вужчий) горизонти генологічної свідомості митця і відповідно його відомих прозових творів. Пропонується теоретично-функціональна модель жанрової системи прози Б.Лепкого з виділенням жанрових підсистем як елементів макросистеми художнього світу (естетичної свідомості) письменника.

Ключові слова: естетична свідомість, генологія, рецепція, жанр, цілісно-системний аналіз, функціональна модель.

АННОТАЦИЯ

Костецкая Е.И. Жанровая система прозы Богдана Лепкого. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.01.06 – теория литературы. – Тернопольский национальный педагогический университет имени Владимира Гнатюка, Тернополь, 2004.

В диссертации исследуется генологическое своеобразие прозы Богдана Лепкого и предпринята попытка теоретической реконструкции ее жанровой системы.

Констатируется тот факт, что в теоретических рефлексиях жанрологического плана относительно системообразующей роли эстетического сознания можно выделять своеобразную подсистему – генологическое сознание, идентифицируемое как концепт и творческий феномен в деятельности прежде всего тех творческих личностей, которые продуктивно заявили о себе в разных сферах культуры и в разной национальной среде.

Поскольку генологическое сознание Б.Лепкого эксплицировано в его самоопределении жанров собственных произведений, в критических статьях, историко-литературных трудах, эпиталярии, в диссертационном исследовании фиксируются соответствующие уровни и определяется их взаимосвязь. Кроме того, генологическое сознание

писателя соотносится с жанровыми традициями Европы конца XIX – первой половины XX века, то есть периода непосредственной творческой активности Б.Лепкого. Отмечено, что явление несоответствия генологических определений, маркировок, непоследовательности использования жанрологических понятий/терминов свойственно не только эпохе Богдана Лепкого, но наблюдается в европейском литературоведении и до сих пор. Поскольку эта неопределенность характерна прежде всего для непосредственной литературно-критической рецепции творчества Б.Лепкого, в работе осмыслен диалог в системе авторских текстовых генологических обозначений и соответственного их восприятия в литературном процессе первой половины XX века (при жизни писателя), а также второй половины прошлого века (когда Б.Лепкий не принимал непосредственного участия в культурном процессе и когда его произведения в силу известных обстоятельств функционировали спорадически).

Для выявления жанрового своеобразия прозы Б.Лепкого очерчен круг репрезентативных литературных произведений, представляющих отдаленный (широкий) и ближний (узкий) горизонты генологического сознания украинского писателя и соответственно – контексты его знаковых прозаических произведений. На этой основе выстраивается теоретико-функциональная модель жанровой системы прозы Б.Лепкого, дифференцируемая на подсистемы – элементы макросистемы художественного мира писателя. Взаимодействие разнонаправленных факторов, образующих динамическую модель жанровой системы прозы Б.Лепкого, диссертантом также проиллюстрировано графически.

Обоснована необходимость дальнейших исследований генологической структуризации художественного мира и возможность иных подходов к творчеству писателя.

Ключевые слова: эстетическое сознание, генология, рецепция, жанр, целостно-системный анализ, функциональная модель.

SUMMARY

Kostetska O.I.

Thesis for the Scholarly Degree of Candidate of Philology in speciality 10.01.06 – Theory of Literature. – Ternopil National Pedagogical University named after Volodymyr Hnatyuk, Ternopil, 2004.

The dissertation focuses on genological peculiarities of Bohdan Lepky's prose and the theoretical reconstruction of its genre system. The author of the dissertation studies the notion of genological consciousness, reveals the relationship between levels of genological consciousness and their explication in Lepky's letters, critiques, and literary-historical works. The dissertation

explores the correlation between the writer's genological consciousness and genre traditions in Europe at the end of XIX and the first part of the XX centuries. the author's conclusions are based on the analysis of the most important literary works, which constitute the broad and narrow horizons of Lepky's genological consciousness. The dissertation suggests the theoretical and functional model of the genre system of Lepky's prose. It accentuates the genre subsystems as elements of the macro-system of the writer's fiction.

Key words: aesthetic consciousness, genology, perception, genre, integrative system analysis, functional model.

Підписано до друку 24.09.2004. Формат 60x84 1/16. Папір офсетний.

Гарнітура „Times”. Друк офсетний. Ум. друк. арк. 1,0.

Обл.-вид. арк. 1,2. Наклад 100 прим. Зам.

Віддруковано в СМП „Тайп”

Тернопіль, вул. Чернівецька 44б., тел. 22-75-00